

Opcat-inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla, den 25 och 26 april 2019

JO:s uttalande i korthet: Anstalten Kumla har 420 ordinarie platser i säkerhetsklass 1, varav 60 platser på riksmottagningen. Intagna som dömts till fängelse i lägst fyra år placeras inledningsvis på riksmottagningen i ca åtta veckor för utredning inför beslut om särskilda villkor. Sedan slutet av 2018 har antalet platser på riksmottagningen nästan fördubblats och mottagningen hade vid inspektionen 111 platser. Vid inspektionens inledning fanns det 97 intagna på riksmottagningen. I 30 av cellerna kan dubbelbeläggning äga rum. Vid inspektionen var 20 celler dubbelbelagda. Placering av intagna sker utan egentlig riskbedömning och principen "sist in först ut" tillämpas. Förutom att antalet utredare utökats med två stycken har det inte skett någon utökning av riksmottagningens bemanning.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av chefsJO Elisabeth Rynning genomförde enhetschefen Gunilla Bergerén tillsammans med biträdande enhetschefen Karl Lorentzon samt föredragandena Eva Fridén (protokollföreläsare) och Nathalie Stenmark den 25 och 26 april 2019 en förannämld inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla. Inspektionen anmäldes dagen innan den inleddes.

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Under vintern 2018/19 har det vid flera tillfällen rapporterats i media om att Kriminalvården har brist på bl.a. häktesplatser. Platsbristen har lett till att intagna placerats tillsammans i häktesceller (s.k. dubbelbeläggning) och att intagna placeras i utrymmen som inte är avsedda för detta ändamål (t.ex. besöks- och sjukrum). Överbeläggning i häkten har också medfört att häktade har blivit kvar i Polismyndighetens arrester. Liknande uppgifter har kommit fram vid

Opcat-inspektioner under våren 2019. Vid inspektioner under våren har det också kommit fram uppgifter om brist på anstaltsplatser och särskilt på riksmottagningen, anstalten Kumla.

Den 14 mars 2019 beslutade chefsJO Elisabeth Rynning att i ett initiativärende utreda beläggningssituationen inom Kriminalvården. Initiativets fokus är vilka konsekvenser överbeläggningen får för de frihetsberövade (se JO:s dnr O 19-2019).

Syftet med inspektionen av anstalten Kumla var att hämta in uppgifter som rör beläggningssituationen inom Kriminalvården och på riksmottagningen.

Inspektionen inleddes med att JO:s medarbetare togs emot av tillförordnade kriminalvårdschefen AA, ställföreträdande kriminalvårdschefen BB, kriminalvårdsinspektören CC och samordnaren DD. AA gav en inledande presentation av anstalten och CC och DD informerade om riksmottagningen, handling 5.

Under inspektionen förevisades riksmottagningens avdelningar i anstaltens G-, R- och S-hus. JO:s medarbetare samtalade med 45 intagna, varav 21 i enskilda samtal, och ca 10 anställda. Vissa miljöer fotograferades. JO:s medarbetare granskade översiktligt personalinstruktioner, information till intagna, dagan-teckningar i Kriminalvårdsregistret (KVR) och observationer av intagna införda i riksmottagningens digitala portal.

Inspektionen avslutades med en genomgång där JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Vid redogörelsen deltog, förutom de som närvarade vid den inledande genomgången, även kriminalvårdsinspektörerna EE, FF, GG, HH samt huvudskyddsombudet, II.

Anstalten Kumla inspekterades senast av chefsJO den 25–27 april 2017 (dnr 2407-2017).

Iakttagelser vid inspektionen

Organisation

Anstalten Kumla utgör verksamhetsområdet Kumla och har 420 ordinarie platser i säkerhetsklass 1. Anstalten kan ta emot ytterligare 30 intagna genom dubbelbeläggning av celler på riksmottagningen. Sedan den 1 april 2019 har samtliga platser för dubbelbeläggning tagits i bruk. Därutöver har anstalten 46 avskildhetsplatser.

Anstalten har ca 580 månadsanställda, varav ca 60 procent är män och 40 procent är kvinnor.

Riksmottagningens uppdrag

För en intagen som avtjänar fängelse i lägst fyra år ska det, om det inte är uppenbart obehövt, beslutas om de särskilda villkor som av säkerhetsskäl är nödvändiga när det gäller (1) placering i anstalt, (2) vistelse utanför anstalt enligt

10 kap. 1 och 2 §§ fängelselagen (2010:610) och (3) särskilda utslussningsåtgärder enligt 11 kap. 1 §. Om den intagne vistas i häkte när domen blir verkställbar ska han placeras på riksmottagningen för en utredning inför beslutet om särskilda villkor (se 1 kap. 7 § första stycket fängelselagen och 2 kap. 4 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd [KVFS 2011:1] om fängelse). Om det finns särskilda skäl ska det fattas beslut om sådana villkor även för en intagen som har dömts till fängelse i lägst två år (se 1 kap. 7 § andra stycket fängelselagen).

Det är Kriminalvårdens huvudkontor som fattar beslut om att en intagen ska placeras på riksmottagningen.

Platser och beläggning

Fram till november 2018 hade riksmottagningen 60 platser fördelade på sex lika stora avdelningar i anstaltens R-hus. På grund av ett ökat tryck på mottagningen har det i flera steg inrättats beredskapsplatser. I anstaltens S-hus (säkerhetsenheten) inrättades 6 platser i slutet av december 2018. Därefter tillfördes mottagningen ytterligare 15 platser i anstaltens G-hus. Riksmottagningen har även tillförts 30 beredskapsplatser genom dubbelbeläggning av ett antal celler. Dubbelbeläggningen kan ske i 6 celler i S-huset, 5 celler i G-huset och 19 celler i R-huset. Det innebär att riksmottagningen som mest kan ta emot 111 intagna. Riksmottagningens uppdrag med beredskapsplatser gäller året ut.

Normalt ankommer ca 30 nya intagna varje månad och deras placeringstid är ca 6–8 veckor för utredning och observation. Personalen genomför ca 350–400 utredningar varje år.

Antalet intagna som placeras på riksmottagningen ökar stadigt. Andelen dömda för narkotikabrott har minskat, samtidigt som andelen dömda för våldsbrott har ökat. Vid utredningen av våldsbrottsdömda medverkar alltid en psykolog och det har inneburit att psykologerna måste delta vid flera utredningar. Det leder i sin tur till längre utredningstider. Under 2018 tog riksmottagningen emot ca 40 nya intagna i månaden samtidigt som utredningstiderna blev längre och kunde uppgå till 12 veckor. Skälet till att utredningarna drog ut på tiden var bristen på psykologer. Anstaltsledningen uppgav att trycket på riksmottagningen kommer att vara fortsatt högt under 2019. Enligt prognosen kommer mottagningen att ha tagit emot ca 500 intagna innan årets slut. Enligt anstaltsledningen kommer riksmottagningen att behöva fler än 60 ordinarie platser för att det ska vara möjligt att hantera ett så högt tryck.

Beläggningen på riksmottagningen har varit hög under en längre tid och vid årsskiftet 2018/19 var det flera veckors väntetid för en plats på riksmottag-

ningen.¹ Efter det att strafftidslagen (2018:1251) trädde i kraft den 1 april 2019 finns det i princip inte längre någon kö till mottagningen och intagna får en plats efter ca en vecka. Anstaltsledningen uppgav att det däremot är kö till vissa anstaltsplatser, t.ex. finns det inte några lediga anstaltsplatser i säkerhetsklass 2 och platser för sexualbrottsdömda förrän i mitten av maj 2019.

Vid inspektionens inledning var 97 intagna placerade på riksmottagningen, vilket innebär att beläggningsgraden var 162 procent. Av dessa intagna hade 13 beslut om utvisning i dom.

Utredningen vid riksmottagningen

Alla intagna som kommer till riksmottagningen genomgår en screening och där- efter görs en preliminär bedömning av vilken utredningsprocess (1–3) som en intagen ska genomgå. Processerna har beskrivits på följande sätt:

Utredningsprocess 1 innebär att inledningsvis upprättar den intagnes kontaktman en levnadsbeskrivning. Beskrivningen bygger på bl.a. samtal med den intagne, dokumenterade observationer under tiden på riksmottagningen och samtal med personalen om hur den intagne har fungerat på riksmottagningen. I normalfallet tar det två dagar för kontaktmannen att färdigställa en levnadsbeskrivning. Därefter sker det en psykologutredning. Psykologens utlåtande utgör en bilaga till riksmottagningens utredning. Därefter går en utredare igenom allt material och sammanställer utredningen, gör en sammantagen riskbedömning och lämnar förslag till beslut om särskilda villkor. Den intagne delges utredningen. Vid behov träffar utredaren och eventuellt psykologen klienten och går igenom utredningen samt förklarar hur de har tänkt och justerar eventuella sakfel. Den intagne har också möjlighet att skicka med egna synpunkter på utredningen när den överlämnas till huvudkontoret. Huvudkontoret fattar ett initialbeslut och därefter fattar placeringsenheten ett placeringsbeslut. Den beskrivna processen används i förhållande till intagna dömda för vålds- eller sexualbrott eller där en riskbedömning visar att det finns en risk för återfall i sådan brottslighet.

Utredningsprocess 2 är en förenklad utredning där det inte medverkar någon psykolog. Den förenklade processen används i förhållande till intagna som inte är dömda för våldsbrott.

Utredningsprocess 3 är den enklaste utredningen och innebär att hela utredningen genomförs av en utredare som också lämnar förslag om särskilda villkor. Efter att den intagne delgetts utredningen fattar anstalten Kumla beslut om

¹ Det var 93 intagna som väntade på en plats vecka 46 (12–18 november 2018), 70 intagna som väntade på en plats vecka 1 (31 december 2018–7 januari 2019) och 8 intagna som väntade på en plats, vecka 17 (22–28 april 2019).

sådana villkor. Denna process används i förhållande till intagna som har dömts till utvisning.

En del av utredningen vid riksmottagningen består i att personalen observerar hur de intagna interagerar med varandra och personal. Avdelningspersonalen dokumenterar sina iakttagelser i s.k. observationsmallar i riksmottagningens digitala portal. Några kontaktmän uppgav i samtal med JO:s medarbetare att de på grund av tidsbrist inte hinner göra anteckningarna löpande, utan en veckas observationer dokumenteras först på helgen.

Några utredare uppgav i samtal med JO:s medarbetare att den inledande tiden på riksmottagningen är tänkt att likna motsvarande tid vid en rättspsykiatrisk undersökning. Anteckningarna i observationsmallarna utgör bl.a. underlag för psykologens arbete. För att kunna göra bra observationer över hur en intagen fungerar tillsammans med andra intagna behöver personal vara närvarande på avdelningarna.

JO:s medarbetare granskade översiktligt observationsbladen för ett tiotal intagna som vistats ett antal veckor på riksmottagningen. Det kunde konstateras att ett antal observationsblad helt saknade anteckningar, och i de fall det förekom anteckningar var de mycket begränsade i omfattning.

Riksmottagningens personal

På riksmottagningen tjänstgör bl.a. tio kontaktmän som skriver levnadsbeskrivningar, tio utredare och fyra psykologer. En av psykologtjänsterna delar anstalten Kumla med anstalten Hinseberg. Alla psykologer, kontaktmän och åtta utredare är placerade i R-huset. Två utredare är placerade i G-huset.

Under våren 2019 anställde anstalten två utredare för att förkorta utredningstiderna. Det är svårt för anstalten att rekrytera psykologer. Riksmottagningen samarbetar med Rättsmedicinalverket och lånar psykologer från rättspsykiatrin. Enligt anstaltsledningen vore det önskvärt att riksmottagningen hade tillgång till fler psykologer och därmed kunde utföra fler utredningar. Anstalten har inte fått någon utökad budget med anledning av utökningen av antalet platser. Resurserna har i stället omfördelats inom anstalten så att riksmottagningen har fått en extra resurs i R-huset. Riksmottagningens enheter i G- och S-husen har inte förstärkts med anledning av dubbelbeläggningarna.

Riksmottagningens samordnare bestämmer vilken kriminalvårdare den intagne ska ha som kontaktman några dagar innan den intagne anländer till anstalten. En heltidsanställd kontaktman har ansvar för ca åtta intagna åt gången. Det finns ingen rutin för inom vilken tid en kontaktman ska presentera sig för "sina" intagna. En kontaktman uppgav i samtal med JO:s medarbetare att han brukar presentera sig vid första naturliga tillfälle, t.ex. vid rondering på avdelningen. Han brukar informera den intagne om att det som regel dröjer ca tre veckor innan han gör levnadsbeskrivningen. En annan kontaktman bekräftade att det som regel dröjer ca tre veckor efter den intagnes ankomst innan arbete med

levnadsbeskrivningen kan inledas. Ytterligare en kontaktman uppgav att han inte presenterar sig förrän den intagne frågar efter honom.

Flera av de intagna som JO:s medarbetare samtalade med uppgav att de inte hade fått besked om vem som var deras kontaktman och därmed hade inte heller deras utredningar påbörjats. Några av dem hade vistats i tre till fyra veckor på riksmottagningen. En intagen som hade fått en kontaktman uppgav att utredningen gick långsamt. Ingen i S-huset hade påbörjat sin utredning och känslan av att befinna sig i en vänthall till "den riktiga" riksmottagningen hade infunnit sig hos flera intagna.

I samtal med personalen kom det fram att de försöker "hålla ihop" de olika utredningsstegen. Av den anledningen avvaktar de med att göra levnadsbeskrivningen till dess att det finns en psykolog och utredare tillgänglig. En utredare färdigställer ca en till två utredningar i veckan.

Fysisk miljö

R-huset

I R-huset finns riksmottagningens sex ordinarie avdelningar. Varje avdelning består av 10 celler, varav 4 celler på varje avdelning är försedda med våningsängar. Det ger 24 beredskapsplatser, men enligt anstaltens rutiner får endast 19 beredskapsplatser beläggas samtidigt. Vid inspektionstillfället användes beredskapsplatserna på tre av avdelningarna (12 platser) och av dessa var 11 platser belagda.

Alla celler i R-huset är utrustade med toalett och dusch. Ett heltäckande draperi är uppsatt för dörröppningen till toaletten i de celler som är utrustade med våningsängar. En av dessa celler uppmättes av JO:s medarbetare till 10,26 kvadratmeter och duschrummet till 2,55 kvadratmeter. Vid inspektionen var cellerna, förutom våningsängen, utrustade för en intagen.

JO:s medarbetare noterade att cellens tv monterats på väggen under överslafan, att en sänglampa var fastmonterad i väggen ovanför nederslafens ena kortsida samt att det fanns en väckarklocka och en bärbar CD-spelare i cellen. Vidare uppmärksammades att avdelningarnas gemensamhetsutrymmen var möblerade för tio intagna.

I samtal med JO:s medarbetare framförde i stort sett samtliga intagna klagomål över att cellerna som de delade inte var utrustade för två personer. Synpunkterna avsåg avsaknaden av sänglampa, hylla, väckarklocka, varsitt låsbart skåp och varsin CD-spelare. Flera intagna uppgav vidare att det är svårt att klättra upp och ned på stegen eftersom det är lätt att halka och på natten är det mörkt utan sänglampa. Det framfördes även önskemål om ytterligare en tv eller att tv:n flyttas så att båda intagna kan se hela tv-skärmen.

I samtal med intagna framfördes även synpunkter på att gemensamhetsutrymmena på de avdelningar där det förekommer dubbelbeläggning är för trånga.

Det behövs stolar och plats vid matbord och i soffgrupper så att alla intagna på varje avdelning kan äta och umgås tillsammans. Därutöver behövs fler kylskåp. Flera intagna, framför allt i R- och S-husen, uppgav att de får för lite mat, t.ex. 10 portioner när de är 14 personer. De köksansvariga på avdelningarna har påtalat detta utan att det skett någon förändring.

De intagna framförde även synpunkter på att den ena av R-husets två rastgårdar är betydligt mindre och sämre utrustad. De önskade även att tidpunkten för utomhusvistelse varierades.

G-huset

Avdelningen användes tidigare för anstaltens klosterverksamhet. På grund av platsbristen inom Kriminalvården har den verksamheten upphört. I stället har riksmottagningen 20 beredskapsplatser i G-huset. I 5 celler har det installerats våningssängar. Våningssängens långsida är placerad längs en cellvägg, men ingen av sängens kortsidor är placerade mot en vägg. En dubbelbelagd cell uppmättes av JO:s medarbetare till 9,80 kvadratmeter. Cellerna är inte försedda med toalett och dusch. Det finns bl.a. tre toaletter på avdelningen och vissa gemensamhetsutrymmen.

I samtal med JO:s medarbetare framförde intagna synpunkter på att placeringen av våningssängen gör att det känns som man ska trilla ur överslafen. Det framfördes även synpunkter på att ventilationen är undermålig och att det är varmt och kvavt i cellerna. Motsvarande klagomål på ventilationen framfördes också av de intagna i R-huset som delade cell. Några intagna uppgav att luften är torr och att de får hudbesvär. De intagna befarade att det kommer att bli mycket värre under sommaren. Flera intagna uppgav att det är lyhört mellan cellerna. Liknande klagomål framfördes av de intagna i R-huset.

JO:s medarbetare uppmärksammade att det var kvavt i cellerna i G- och R-husen.

S-huset

En av avdelningarna på säkerhetsenheten används av riksmottagningen. Avdelningen har 12 beredskapsplatser. Alla celler på avdelningen är utrustade med toalett och handfat. Ett heltäckande draperi är uppsatt för dörröppningen till våtutrymmet. Samtliga celler på avdelningen har utrustats med en extrasäng som är placerad längs med väggen på motsatt sida från den ordinarie sängen. Extrasängens ena kortsida är monterad på skrivbordet i cellen, vilket innebär att sängen befinner sig en meter ovanför golvet. Avdelningens enda funktionsanpassade cell, uppmättes av JO:s medarbetare till ca 11,9 kvadratmeter och våtutrymmet till ca 2,25 kvadratmeter. Under JO:s inspektion vistades 12 intagna på avdelningen.

I samtal med JO:s medarbetare framförde de intagna synpunkter på att de extra-insatta sängarna är ostadiga och svårtillgängliga. Det framfördes även klagomål

över att det är besvärligt att få plats med huvudet i sängen på grund av skrivbordslampans placering.

Alla gemensamhetsutrymmen är kameraövervakade. Det finns två gemensamhetsutrymmen, ett gym med fyra träningsapparater där upp till två intagna kan träna samtidigt och två duschrum samt ett utrymme för telefonsamtal.

I samtal med JO:s medarbetare uppgav de intagna att de gemensamma duscharna på avdelningen i S-huset är ”skabbiga”. JO:s medarbetare noterade att duschrummen var slitna, att vatten inte leds ner i golvbrunnarna och att det luktade illa. Vidare uppmärksammades att gemensamhetsutrymmena bara hade sex fåtöljer.

Avdelningen har en rastgård, som JO:s medarbetare uppmätte till ca 180 kvadratmeter. Rastgården är försedd med en bänk och en basketkorg. Golv och väggar är i betong. Den översta fjärdedelen av väggarna är försedd med galler, liksom taket. De intagna får vara utomhus vid två halvtimmetillfällen varje dag. JO:s medarbetare noterade att det går att se himlen, men inte att se ut över omgivningarna.

Dubbelbeläggning

Anstalten tillämpar principen att ”sist in” på riksmottagningen får dela cell. Det tas inte någon hänsyn till vad de intagna är dömda för. När en enkelcell blir ledig på avdelningen är det den intagne med lägst intagningsnummer av de som delar cell som får flytta dit. Det tar ca tre veckor.

Anstaltsledningen uppgav att det inte sker någon systematisk uppföljning av de intagna efter att de placerats i samma cell. Däremot har det i incidentrapporteringssystemet lagts till en ”ruta” för incidenter vid dubbelbeläggning. Hittills har det inte rapporterats någon sådan incident. En gång i veckan träffar ledningen för riksmottagningen skyddsombudet för att åtgärda problem som uppstår med anledning av dubbelbeläggning.

I de samtal som JO:s medarbetare hade med anstaltspersonalen uppgav flera att införandet av dubbelbeläggning gick för snabbt. Personalen fick inte tid att färdigställa rutinbeskrivningar och utrusta cellerna. Det har inte skett någon utökning av bemanningen vilket leder till en ökad stress hos personalen. Det sker fler påringningar och det finns mindre tid att observera de intagna. Personalen vistas en kortare tid på avdelningen vid ”rondering” som sker en gång i timmen. Vidare behöver den vilande nattpersonalen vara vaken i större omfattning. En personal uppgav att det ligger ett stort ansvar på samordnaren att inte dubbelbelägga farliga intagna och på så sätt förebygga risker.

Vid de samtal som JO:s medarbetare hade med intagna uppgav samtliga att de hade känt en oro när de fick reda på att de skulle dela cell. Oron gäller bl.a. att behöva dela cell med en psykiskt labil person som kan göra dem illa eller en intagen som är dömd för mycket allvarlig våldsbrottslighet. De intagna

framförde klagomål över att det vid dubbelbeläggning inte tas någon hänsyn till t.ex. neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, ålderskillnad, avsaknad av gemensamt språk eller om en intagen är dömd till livstids fängelse för mord. De intagna ställde sig i samtal med JO:s medarbetare frågande till att det inte verkar ske någon riskbedömning innan en cell dubbelbeläggs. Det innebär exempelvis att intagna dömda för ekonomisk brottslighet kan placeras i en cell med en våldsbrottsling. Intagna gav även uttryck för att ovissheten om man kommer behöva dela cell kommande natt är jobbig. Några intagna uppgav att det också kan vara positivt med sällskap.

Flera intagna uppgav i samtal att de är "livrädda" att behöva sova i en cell med en främmande människa. En intagen uppgav att det känns som man blir "utkastad till vargarna". En annan intagen berättade att han första kvällen han skulle dela cell frågade sig "kommer jag att vara vid liv i morgon?". Flera intagna uppgav att första natten de delade cell fick de inte mycket sömn. En intagen uppgav att han inte somnar förrän han hör att cellkamraten sover och att han vaknar först på morgonen. Han är därför alltid trött. Flera intagna uppgav att det är svårt att sova på grund av att cellkamraten snarkar och hostar. De får öronproppar, men de hjälper inte.

En intagen ansåg att det vore bättre att först får lära känna de intagna på avdelningen innan man tvingas att dela cell. En annan intagen som inte hade behövt dela cell på riksmottagningen var mycket orolig över, att efter utredningstiden, eventuellt bli tvungen att dela cell i anstalt.

Samtliga intagna som JO:s medarbetare talade med uppgav att det är mycket svårt att utföra toalettbestyren när de delar cell. De flesta undviker toalettbesök efter inlåsning. En intagen uppgav att han hade lagt om kosten helt för att inte behöva gå på toaletten efter inlåsning. En intagen uppgav att han hade delat cell med en intagen som, på grund av psykisk ohälsa, ville tillbringa all tid i cellen. Det medförde att den intagne var tvungen att använda toaletten när den medintagne befann sig i cellen.

Många intagna uppgav att ljudnivån är hög och bullrig i gemensamhetsutrymmena samtidigt som det inte går att "gå undan och varva ner" när man delar cell. Under de förhållanden som intagna är placerade på avdelningarna är det "upplagt för konflikter" som riskerar att eskalera. Samtliga intagna som delade cell uppgav i samtal att det är mycket påfrestande att inte kunna få vara för sig själv under någon del av dygnet.

De flesta intagna som JO:s medarbetare samtalade med uppgav att de inte fick besked om att de skulle dela cell förrän de befann sig i anstalten Kumla, på väg till avdelningen. Några intagna hade fått sådan information i häktet. Någon enskilda intagen hade tillfrågats om han ville dela cell. De flesta intagna uppgav att det vore bättre att få information om dubbelbeläggningsen innan ankomsten till anstalten.

Flera intagna uppgav att om man inte vill dela cell blir man placerad på isoleringen. En intagen som placerats i avskildhet informerades om att fortsatt självvald isolering skulle påverka hans villkor negativt. Han kände sig därför tvingad att dela cell.

Flera intagna uppgav att personalen hade visat cellen som de skulle dela, men inte presenterat den person som de skulle dela den med. I stället fick andra intagna på avdelningen visa vem det var, vilket upplevdes negativt. En intagen uppgav att hans blivande cellkamrat inte heller hade fått någon information om att de skulle dela cell förrän han presenterade sig, vilket inte heller bidrog till en god start. I princip alla intagna uppgav att personalen inte hade frågat dem om hur det gick att dela cell.

Bemötande av de intagna

I samtal som JO:s medarbetare hade med intagna kom det fram att kriminalvårdarna kommer in på avdelningarna varje timme och kontrollerar närvaron och sedan går de ut. Enligt de intagna borde personalen vara mer närvarande på avdelningarna. Personalen beskrevs även som avståndstagande och ovillig att hjälpa till. På en avdelning beskrev de intagna personalen som hård och att de "saknar humanitet".

I G-huset uppgav flera intagna att det fungerar bra med nattpersonalen och att de inte behöver vänta speciellt länge på toalettbesök. En intagen uppgav dock att attityden från nattpersonalen är att den intagne är till besvär vid toalettbesök. En annan intagen uppgav att det vid ett tillfälle tog 40 minuter innan personalen kom. Då hade hans cellkamrat redan kissat i handfatet.

I R-huset berättade några intagna att vattenkranen i cellen hade gått sönder efter inlåsning. Det gick inte att stänga av vattnet och det svämmade över. Först efter 40 minuter fanns det tillräckligt med personal för att kunna öppna in till den dubbelbelagda cellen. En sådan lång väntetid om två intagna börja slåss kan, enligt de intagna, innebära att någon "hinner dö". En annan intagen som behövde sin medicin inför natten fick vänta fem timmar efter påringning. Ytterligare en intagen uppgav att han inte ringer på efter inlåsning eftersom han är övertygad om att han då kommer att bli sämre behandlad av personalen.

Sjukvård

Anstalten har sex sjuksköterskor. Alla intagna som ankommer till riksmottagningen erbjuds ett ankomstsamtal. Därefter får intagna ansöka om att träffa sjukvården som sedan prioriterar besöken efter allvarlighetsgrad. Den ökade beläggningen på riksmottagningen har medfört fler samtal och besök till sjukvården. Sjukvården har en farhåga om att dubbelbeläggningen kan leda till problem när t.ex. intagna med särskilda omvårdnadsbehov eller psykiska problem måste dela cell. Det finns även en ökad risk för spridning av sjukdomar. I sommar befaras det bli mycket varmt i cellerna i G-huset och särskilt i de dubbelbelagda cellerna eftersom intagna upplevde värmen som mycket påfrestande redan förra sommaren. Till hösten planeras dubbelbeläggning av celler på

omsorgsavdelningen, bl.a. av celler för psykiatriplatser, vilket bekymrar sjukvården.

Flera intagna uppgav i samtal att det i princip alltid tar två veckor att få besöka sjukvården i anstalten. En intagen som har en hörselnedsättning hade tidigare fått batterier till hörapparaten på Kriminalvårdens bekostnad, men behövde nu betala kostnaden själv. En stor del av hans lön går till batterier. En intagen som hade vistats en vecka på riksmottagningen hade begärt att få besöka sjukvården, men hade ännu inte fått något svar. En annan intagen som hade tandimplantat hade haft svårigheter med att få en specialtandborste och träffa tandläkare.

Övriga frågor

De intagna som JO:s medarbetare samtalade med hade vistats från någon dag upp till elva veckor på riksmottagningen. De hade haft olika långa väntetider i häkte innan de kom till riksmottagningen efter det att deras domar blivit verkställbara, från inte någon väntetid alls upp till tre månaders väntetid.

Många intagna uppgav att handläggningstiderna är flera veckor långa för att få telefon- och besökstillstånd liksom att få tillhörigheter från förrådet. Flera intagna uppgav att det hade dröjt innan de fick ringa ett ankomstsamtal. De intagna framförde även klagomål över att de inte hade tillgång till någon dagstidning. Även tillgången till lagstiftning och föreskrifter om deras verkställighet saknades fast de hade påtalat detta.

Anstalten har tagit fram en skriftlig information som enligt anstaltsledningen delas ut till alla intagna. JO:s medarbetare noterade att under rubriken ”Regelverk” anges att det på avdelningen finns en pärm med de lagar, förordningar och föreskrifter som gäller för verkställigheten och att de intagna ska säga till personalen om de vill låna den.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser vid inspektionen. Representerarna för anstalten kommenterade enligt följande:

Dubbelbeläggning

Anstaltsledningen utgår från att en intagen som regel inte vill dela cell, och detta kan därmed aldrig vara ett ”giltigt skäl” för att inte behöva dela cell. Ledningen för riksmottagningen måste ha kontroll över frågan om vilka intagna som ska dela cell. Annars finns det en risk för att det utvecklas hierarkier på avdelningarna där intagna tvingar andra intagna att dela cell. Om en intagen vägrar att dela cell är en placering i avskildhet det enda alternativet. Ett sådant ”val” ses inte som en misskötsamhet och den intagne tilldelas inte någon varning. Däremot har det förekommit att intagna uttalat sig hotfullt när de fått reda på att de ska dela cell. Vid sådana situationer upprättar personalen en anmälan om misskötsamhet. Att frånga den etablerade ordningen, att sist in ska dela cell, kan innebära att en intagen som inte behöver dela cell riskerar att utsättas för represalier av de andra intagna.

Det har inträffat att häkten upplyst riksmottagningen om att en intagen är direkt olämplig för dubbelbeläggning. Om det inte finns någon ledig enkelcell får den intagne i sådant fall stanna kvar i häktet i väntan på en ledig plats.

Anstalten har informerat samtliga häkten om att det förekommer dubbelbeläggning på riksmottagningen och förhoppningen är att häktena informerar de intagna om detta. De intagna som ska dela cell informeras om detta vid ankomsten till anstalten. Personalen följer med den nyintagne in på avdelningen och visar vilken cell han har och berättar vem han ska dela den med. De intagna på avdelningarna vill sedan själva hälsa på nykomlingen. För att inte störa denna ordning brukar inte personalen presentera de intagna för varandra.

Förberedelser inför utökning av antalet platser

Kriminalvården fattade beslut om dubbelbeläggningar på riksmottagningen i slutet av mars 2019. Några veckor dessförinnan hade anstalten fått ett utkast till beslut. Inför utökningen av antalet platser genomförde anstalten en risk- och konsekvensanalys som bl.a. tog upp en ökad risk för hot och våld vid dubbelbeläggning och en ökad arbetsbelastning. Analysen omfattade inte personalens möjligheter att genomföra observationer av de intagna. De första intagna som fick dela cell anlände några dagar före den 1 april 2019.

Enligt anstaltsledningen finns det inte några beräkningar av hur stor personalstyrkan behöver vara för att anstalten ska kunna ta emot ett visst antal intagna. Grundbemanningen har inte förändrats till följd av utökningen av antalet platser i anstalten. Personalstyrkan är inte ”en produkt” av antalet intagna. Anstaltsledningen har bedömt att det inte behövs fler tjänstgörande nattetid för att klara av nuvarande beläggning.

Fysisk miljö

Enligt anstaltsledningen hade det varit önskvärt att anstalten fått mer tid för att förbereda cellerna på riksmottagningen inför dubbelbeläggningen. Det finns flera brister och det saknas exempelvis sänglampor och hyllor till samtliga överslafar. Det kommer att ske viss komplettering av utrustning på avdelningarna. Anstaltsledningen har inte reflekterat över att det endast finns sex fåtöljer i gemensamhetsutrymmena i S-huset, men den kommer att se över förhållandena. Anstalten har viss ”komfortkyla”, men det befaras bli varmt i cellerna i bl.a. G-huset i sommar.

Sysselsättning och förströelse

Anstaltsledningen bekräftade att Kriminalvården av ekonomiska skäl har slutat prenumerera på dagstidningar. Alla intagna ska ha utrustats med en CD-spelare. Med anledning av JO:s uppgifter om att intagna hävdat att de måste dela på en CD-spelare avser anstaltsledningen att följa upp detta.

Utomhusvistelsen för de intagna på riksmottagningens avdelningar är alltid vid samma tid. Eftersom de intagna endast vistas en kortare tid på mottagningen har inte anstaltsledningen sett något behov av att variera tiderna för utomhusvistel-

serna. Intagna som delar cell i R-huset har tillgång till fler tv-kanaler än övriga intagna på riksmottagningen.

Ansökningar om telefon- och besökstillstånd ska handläggas skyndsamt och det är beklagligt om det inte har gjorts.

Utredningen på riksmottagningen

Vid ankomstsamtalet får en intagen information om att han kommer att få en kontaktman. Det kan dröja innan en intagen får reda på vem som är hans kontaktman. Det är beroende av antalet intagna på riksmottagningen, hur många kontaktmän som är i tjänst och hur de kan schemaläggas.

Tidigare ingick det i alla kontaktmäns arbetsuppgifter att skriva levnadsbeskrivningar. För att förbättra kvaliteten är det numera färre kontaktmän som har den arbetsuppgiften. De ägnar uppskattningsvis ca 25–30 procent av sin arbetstid åt levnadsbeskrivningar. Överbeläggningen har resulterat i att kontaktmännen inte hinner med denna uppgift och en del av det arbetet får utredarna göra. Anstaltsledningen har också tagit in timvikarier för att kontaktmännen ska få mer tid att ägna sig åt levnadsbeskrivningar.

Överbeläggningen kommer att medföra att utredningstiderna blir längre. Antalet utredare har utökats men det tar flera månader innan en ny utredare är ”full-fjädrad”.

Det pågår ett arbete inom Kriminalvården med att se över vilka intagna som ska placeras på riksmottagningen. Det har bl.a. uppfattats som onödigt att utreda intagna som ska överföras till sina hemländer för verkställighet. En annan grupp som kanske inte heller behöver utredas är intagna som har utvisning i sin dom. Detsamma gäller intagna som är dömda för narkotikabrott. Det finns även tankar kring att häktena borde kunna utföra en del utredningar och fördjupade verkställighetsplaner och skicka underlaget direkt till huvudkontoret. Ett alternativ för att minska den höga beläggningen på riksmottagningen är att höja gränsen för lägsta fängelsepåföljd för placering på mottagningen.

Anstaltsledningen uppgav att användandet av observationsbladen inte fungerar optimalt. Det finns ingen skriftlig rutin för när en observation ska noteras, vad som ska noteras och utformningen av den. Observationsbladen används inte av kriminalvårdarna i G- och S-husen eftersom de ännu inte har fått utbildning i hur observationsbladen ska användas och de har inte heller tillgång till riksmottagningens digitala portal. Enligt anstaltsledningen är det dock inte något problem eftersom mycket information förmedlas muntligen, dels på morgonmöten, dels genom samtal som utredarna och psykologerna har med kriminalvårdarna i vaktrummen. När riksmottagningens utredning är färdigställd raderas de uppgifter som finns i observationsbladen i enlighet med Kriminalvårdens dokumenthanteringsplan. Den intagne får ta del av utredningen, under en eller flera nätter, innan den skickas till huvudkontoret.

Ytterligare utökning av antalet platser

Anstaltsledningen uppgav att anstalten kommer att tillföras ytterligare platser under hösten 2019, genom dubbelbeläggning av celler på anstaltens normalavdelningar och omvårdnadsavdelning. Det har tillsatts en större arbetsgrupp och det kommer ske en fördjupad risk- och konsekvensanalys. Vid denna utökning behöver anstalten tillföras mer personal. Efter utökningen kommer anstalten att ha 476 platser.

Det finns en oro för vilka långsiktiga konsekvenser utökningen av antalet platser kommer att föra med sig. Det är inte dubbelbeläggningen av celler som oroar ledningen utan det ”slitage” mellan intagna som riskerar att uppstå när fler personer befinner sig i avdelningarnas relativt små gemensamhetsutrymmen. Det är en cells storlek som är avgörande för om den bedöms lämplig för dubbelbeläggning. Sådana celler finns bl.a. på anstaltens omvårdnadsavdelning och det kommer ske dubbelbeläggning där under hösten 2019. Bedömning om vilka som kan dela cell där kommer förmodligen att ske på annat sätt än på riksmottagningen.

Vid protokollet

Eva Fridén

Justerat den 4 juni 2019

Gunilla Bergerén

Jag har tagit del av protokollet, och kommer att inom ramen för initiativärendet om beläggningssituationen i Kriminalvården återkomma till de iakttagelser som gjorts vid inspektionen.

2019-06-07

Elisabeth Rynning